

KOMMENTEERITUD KROONIKA AKADEEMIK KRIKMANNI JUUBELI PUHUL

Folkloristi, parömioloogi ja huumori-uurija Arvo Krikmanni 21. juulil saabuva 70. aasta juubeli puhul oleks paslik pakkuda Keele ja Kirjanduse lugejaile pisut pikem ülevaade ta elust ja tegevusest. Kuidagi hõre tunne on mul selle ülesande kallale asudes kirjutada enne mind ja mingis teises aegruumis toimunust, kui kaasaelajaid ja pealtnägijaid on siin ja seal rohkesti. Minu jaoks on Krikmann olnud eelkõige olulisim õpetaja folkloristikas, nii ülikooli ajal kui hiljem magistri- ja doktoritöö juhendajana, ta loengukursused kuuluvad kõige süstemaatilisemate ja sisutihedamate hulka, mida olen iial kuulnud, meetodid ja mõtlemisviis on olnud mulle sümpaatsed ja inspireerivad, ning teos SFL I ehk „Sissevaateid folkloori lühivormidesse I. Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme” on olnud otsekui aabits folklooriarhiivi ainekogudes peituvate algtoledede avastamise juures. See kõik puudutab aga muidugi üksnes viimaseid kümnendeid. Alljärgnev pisut eklektiline kogum, midagi akadeemilise eluloo ja memuaaride vahepealset, on kokku pandud mitmesuguste allikate põhjal, alustades juubilaril enese kannatlikest vastustest mu küsimustele (Krikmanni tekst on kursiivkirjas) asjade alguse kohta ning lõpetades varasemate juubelijuttude ja Krikmanni CV-ga elektroonilises teadusinfosüsteemis.

Arvo Krikmann sündis Virumaal Simuna kihelkonnas Pudivere (või pigem Liinemõisa) külas. Mõisaajal oli meie õuna- ja marjaiaast lääne pool seisnud suur pikk nn moonamaja, kus ka mu isa poolt vanaisa Mihkel oma perega oli elanud, minu ajal olid sellest läbi mulla ja rohu aimatavad ainult künkakesed pliidi või ahju kohal ja

vundamendiraamid. Kui Pudivere mõisa maad kohtadeks jagati ja minu vanemad abiellusid, laskis isa kohalikel oskajatel ehitada uued hooned – küüni, laudad-tallid ja maja. Sealsamas veetiski Krikmann suurema osa oma noorest east ja muuhulgas koges ka mitmesugust folkloori. Kodust kuulnud vanašõnad ja kõnekäänud olen juba ammu-aega tagasi välja meenutanud ja üles kirjutanud (Simunast on üldse kirja pandud ca 1700 kõnekäänuteksti, neist ca 800 on minu kodust Pudiverest). Kuskil rahvaluulearhiivi albumite kogus peaks olema minu ema poolt vanaema Pauliine Kääpa lauluklade, enamikku neist olen kuulnud kodus lauldavat ja mäletan siamaale, mis viisidega neid lauldi. Aga ma ei mäleta pea mingeid kohamuistendeid peale selle, et kuskil meist lõuna pool Võivere metsas olnud mingi vana kuulus Tanta-vere talu (selline kohanimi puudub KNAB-is), kui selle väravaid avatud ja suletud, olnud hingede krigin vaikse ilmaga kaugele kuulda, ja selle talu kaevus olnud kullast härjaike, mida mitmed on pärast käinud otsimas, aga pole kaevukohta leidnud. Naljad ja ropused tulid põhiliselt Pudivere ja Simuna koolipoiste käest.

Aga ilmselt mitte ainult: Minu ema poolt onu Kääpa Eedu oli suurt kasvu süngevõitu naljasoonega mees, kes armastas rääkida kõiksugu tirriteerivaid asju. Mäletan, et kunagi (käisin siis vist 1. või 2. klassis) hakkasin teda küsitlema, et mis see ristimine selline on ja kuidas mind ristiti. Onu tegi karmi näo pähe ja ütles midagi sellist: „Noh, see oli nii: sul oli... suur suhkrunui oli suus ja siis noaotsaga tõmmati sulle riste siia ja sinna.” See vastus ei rahuldanud mind põrmugi, sest ma ei teadnud, mis on suhkrunui ja ma polnud

oma ihul leidnud mingeid ristide jälgi, kuigi rõugepaneku armid vasakul õlavarrel olid selgelt näha.

Algkoolis käis Krikmann oma kodukülas Pudiveres ning seejärel Simuna 7-klassilises koolis. *1952. aasta suvel mangusin end kaasa 7. klasside Lõuna-Eesti ekskursioonile. Nägin seal esmakordselt Viljandi rippilda, sauruste luukeresid Tartu zooloogiamuuseumis ja imposantset vaadet Suure-Munamäe tornist. Tartus sõin esmakordselt elus jäätist, mis maitset nagu tavaline mittemidagiütlev jääpurikas. Lõuna-Eesti maastik oli meile võõra struktuuriga ja sel selgusid olevat omad stereotüübid. Niipea kui auto alustas mõnd järjekordset laskumist, karjusid kõik kooris: „Allamäge... kurve... sild!!!” – see oli selle ekskursiooni püsinali, sest väljakarjutud ennustused täitus peaaegu alati.* Oma haridusteed jätkas Krikmann 1953. aastal Väike-Maarja Keskkoolis, mille lõpetas 1957. aastal kuldmedaliga, astudes samal aastal ka Tartu ülikooli.

Ülikooli astumisega sai ühtlasi alguse *juhuste jada*, mis Krikmanni kui *pähklikoorekest elumere laenetel* tõukas vääramatu järjekindlusega tema hili-semate tööde ja tegemiste suunas. Erialavalik ülikooliastumisel sündis osalt juhuse tahtel (eesti filoloogias ei nõutud medaliga lõpetanult sisseastumiseksameid); folkloristika eriharur kasuks sündis otsustama prof Eduard Laugaste vastav ettepanek kavalal momendil, enne eksamihinde sissekirjutamist; rahvanaljandid said kursusetööde ja hiljem loogiliselt ka diplomitöö teemaks valitud Laugaste väljapakutud nimekirjast. Asumist pärast ülikooli lõpetamist 1962. aastal suunamisjärgsele töökohale Abja kooli emakeeleõpetajana takistas Krikmanni üksnes teaduri koha vabanemine Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas, kuna seal oli Ellen Liiv parajasti aspirantuuri mine-mas. Krikmanni esimeseks tööks rahvaluule osakonnas sai rahvanaljandite

kartoteegi korrastamine ja vastavate küsitluskavade koostamine. Kuid juba 1963. aastal algatas Matti Kuusi Põhja-Euroopa vanasõnade uurimisprojekti, mille esimese etapina pidi koostatama eesti vanasõnade teaduslik väljaanne. Kiiresti loodi vanasõnade töörühm, kuhu kaasati (*toodi „juukseidpidi”*) ka Arvo Krikmann, kellele saidki vanasõnad järgnevaiks aastakümneteks põhiliseks töö- ja uurimisaineks. Kogu koostööprojekti käekäigust on Krikmann ise pikemalt kirjutanud Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamatus „Paar sammukest XVIII” (2001). Korrastati eesti vanasõnade tüpologia ja tehti põhjalik autentsuskontroll. Töörühma koostatud eesti vanasõnade teaduslik väljaanne akadeemiliste allik-publikatsioonide seerias „Monumenta Estoniae antiquae” ilmus aastatel 1980–1988 Krikmanni ja Ingrid Sarve toimetusel. Töö tulemusel oli võimalik koostada ka rahvaväljaandeid, millest olulisim on Anne Hussari, Arvo Krikmanni ja Ingrid Sarve koostatud „Vanasõnaraamat” (1984). Soome-eesti koostööprojekti raames valmis ja ilmus Soomes FFC sarjas (nr 236) 1985. aastal läänemeresoome tuntumate vanasõnade väljaanne „Proverbia Septentrionalia”, mille sissejuhatavate peatükkide hulgas on ka Krikmanni statistiline analüüs eri rahvaste vanasõnade omavaheliste seoste kohta.

Teadusliku väljaande koostamisega paralleelselt hakkas Krikmann kirjutama ka teadustöid vanasõnadest. 1970. aastal lahkus ta Kirjandusmuuseumi teaduri kohalt ning oli kuni 1972. aastani aspirantuuris Keele ja Kirjanduse Instituudi juures. Kandidaadiväitekirja „Vanasõnade sisu ja maailmavaate uurimise problemaatikast” valmis 1973. aastal. Väitekirja teemadel ilmus neil aastail kirjutisi nii rahvusvahelises ajakirjas Proverbiium kui ka KKI preprintide sarjas. *1975. aasta juunis, kui ma kaitseisin oma kandidaati, oli mul*

kokku kolm oponenti – Eduard Laugaste (tuntud headuses), Lembit Valt (heahtlik) ja Haldur Õim (heatahtlik). Ma vastasin kõigile viisakalt, aga komisjon (kuhu tollal ex officio kuulusid ka NLKP kohalikud esindajad) hääletas (ju ideoloogilistel kaalutlustel) nii, et pidin äärepealt läbi pöruma: oli vist 3 vastu ja 1 rikutud. Kandidaaditöös (osalt varemgi) näikse olevat alguse saanud ka Krikmanni hilisemas uurimistegevuses esile tõusnud kujundkõne ja vanasõnade struktuuri uurimise suund.

1973–1977 jätkas Krikmann tööd KKI rahvaluule sektori nooremteadurina (*de facto* ikka Tartus Kirjandusmuuseumis) ning alates 1977. aastast vanemteadurina KKI arvutuslingvistikasektoris Mart Rummeli käe all (*de facto* kodus oma laua taga). Rummeli sektoris olid loodud võimalused arvutiseeritud andmetöötluseks ja tollaegsesse toasuurusesse arvutisse sisestati ka andmed vanasõnatüüpide geograafilise leviku kohta. Edasine andmeanalüüs võimaldas hinnata kihelkondade seosetihedust, teha statistilistele andmetele tuginedes kindlaks eesti folkloorirajoonid, ning hinnata mingi piirkonna materjali unikaalsust või stereotüüpust. Töö meetodeid ja tulemusi tutvustas Krikmann 1980. aasta fenno-ugristika kongressil Turus, samuti KKI preprintis nr 16 (1980) ning käsitus on inkorporeeritud ka Krikmanni doktoritöösse. Sisuliselt sama metoodikat kasutades on Krikmann hiljem analüüsinud mõistatuste ja koos Karl Pajusaluga ka murdesõnavara levikut.

1986. aastal ilmus Krikmannil monograafia „Fraseoloogiline aines eesti vanimais grammatikates ja sõnastikes”, kus ta tutvustab varasemaid eesti lühivormide ainekogusid, analüüsib nende omavahelisi suhteid ning hindab (taas statistilisele analüüsile tuginedes) vanasõnakogumite geograafilist päritolu. Seda aimest (ja palju muud)

hõlmab ka SFL II alapealkirjaga „Eesti lühivormide allikaloo” (<http://haldjas.folklore.ee/~kriku/ALLIK/>).

Nõukogude aja lõpul alustas Krikmann tööd doktoriväitekirja kallal. Kui ma kaheksakümnendate teisel poolel püüdsin kirjutada venekeelset doktoritööd loomavanasõnade kohta, jäin omadega põhjalikult jänni. Kui ma ükskord kirjeldasin Tulviste Peetrite neid hädasid kaunis detailselt ja meenutasin muu jutu sees kapten Robert Scotti, kes suri nälga paariteist miili kaugusel toidulaost, siis Peeter ütles umbes sedasi: „Minu meelest sa istud juba seal laos – siruta käsi välja ja kuku pistma!” Sinna paariteist miili kaugusele see doktoritöö mingitel põhjustel ka jäi, kuid neil ainetel ilmusid Krikmannil hiljem artiklid „Härjamari, vähirasv. Zoohübriididest ja -absurdidest paröömikas” (Keel ja Kirjandus 1992, nr 11) ning „Vanasõnad loomade identiteedist (Tüpoloogilisi memuaare)” nii eesti (Mäetagused 12. 1999, lk 52–86: <http://www.folklore.ee/tagused/nr12/elukad.htm>; Keel ja Kirjandus 2000, nr 1–2, lk 18–24, 117–132, 2000) kui ka inglise keeles (Proverbs on Animal Identity. Typological Memoirs – Folklore. An Electronical Journal of Folklore. Vol. 17, December 2001, lk 7–84).

Kui Rummeli sektor 1990. aastal likvideerus, suundus Krikmann taas tööle nüüd juba Eesti Keele Instituudis folkloristika osakonda, mis 2000. aastal läks tervenisti üle Kirjandusmuuseumi koosseisu. Krikmann on töötanud seal vanemteadurina ja peateadurina, juhtinud lühivormide tööühma tegevust, teadusteemat, mitmesuguseid uurimisi ja publitseerimisprojekte. Aastail 2001–2005 oli Krikmann põhiliselt Kirjandusmuuseumi baasil tegutsenud Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse juht. Krikmann oli ka riikliku programmi „Eesti keel ja rahvuskultuur” (1998–2002) üks algatajaid ja on olnud tegev selle, samuti jätkuprogrammi

„Eesti keel ja rahvuslik mälu” (2003–2008) juhtkomitees. Teadusorganisatsioonilisest tegevusest olgu veel mainitud osalemine Eesti Teadusfondi humanitaarteaduste ekspertkomisjonis. 1997. aastal valiti Krikmann Eesti Teaduste Akadeemia liikmeks.

Kirjandusmuuseumis alustati 1990. aastal Krikmanni osalusel tööd eesti mõistatuste akadeemilise väljaande kallal, mille põhikõited ilmusid 2001. ja 2002. aastal. Juba digitaalselt korrastatud materjali põhjal koostas Krikmann ka internetiantoloogia „Mõista, mõista mõlle-rõlle” koos mõistatuste tüüpide levikukaartidega (<http://haldjas.folklore.ee/~kriku/MOISTA/>) ning lõunaeesti mõistatuste väljaande „Tere teele, tere meele, tere egalõ talõlõ” (2000). 1994. aastal käivitas Krikmann ETF-i grandiprojekti eesti kõnekäändude ja fraseoloogismide ainese korrastamiseks ja uurimiseks. Projekti juhtimise võttis hiljem üle Asta Õim ning selle oluliseks väljundiks on eesti kõnekäändude ja fraseoloogismide andmebaas (<http://www.folklore.ee/justkui/>). Lühivormide rühmas asusid neil aegadel tööle noored uurijad Piret Voolaid, Katre Õim ja Anneli Baran, kes on praeguseks Krikmanni juhendamisel kas juba jõudnud või kohe jõudmas doktoritööde kaitsmiseni.

1992. aastast alates asus Krikmann erakorralise professorina tööle ka Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetooli juures. *Ma hakkasin ülikoolis regulaarselt lugema ju alles 1992. aasta kevadel, s.t 52-aastaselt. Alul Muru Karla ja siis Tulviste Peeter käisid mulle peale nagu uned, et loe ja loe ja loe midagi. Siis oli just see vaesuse kuristik, vahetult enne krooni tulekut, kõik oli imelik ja segamini. Kartsin seda lugemist pööraselt, et mind vilistatakse esimese viie minuti jooksul välja jne. See lugemine käis alul tükk aega vanasõnadest: mulle tundus, et ma tean neist midagi ja 91–92. aasta talvel ma püüdsin neid teadmisi kuidagiviisi korrasta-*

da. See värk ei mahtunud juba algusest peale mingeisse ajaraamidesse ja pidin kogu aja tegema ja paljundama iga-suguseid händaute: kõige varasemad olid veel kirjutusmasinaga trükitud ja poolsalaja paljundatud, sest kseroksid olid siis alles haruldane kaup ja nende kasutamine rangelt limiteeritud. Pärast-poolle pudeneski vanasõnandus mitmeks eri aineks, lisaks tuli rahvahuumor ja hiljem kujundkõne. Lühivormialaste loengute materjale, ühtlasi läbilõiget ja kokkuvõtet oma senistest lühivormiuurimustest, asus Krikmann publitseerima väljaandeseeriana „Sissevaateid folkloori lühivormidesse”, mille 1997. aastal ilmunud esimese osa kaitses ta doktoriväitekirjana. 1998. aasta jaanuaris, kui me Mallega [Mall Hiemäega – M. S.] oma doktoreid kaitsesime, oli minu oponent Juhan Peegel ja ma palvetasin taeva poole: oh ütleks ta ometi ka midagi kriitilist, millele saaks vastata – no ta ei öelnud! Ah või siiski – et raamatul oleks võinud ka register taga olla. SFL II ja SFL III esialgsed versioonid on leitavad internetist.

Pärast seda kinnitusid Krikmanni uurimused pikemalt kujundkõneteooriale, põhjalikum sellealane käsitlus leidub uurimustesarja „Reetor” avanumbris (2003). Kirjandusmuuseumi sarjas „Reetor” publitseeritakse lühivormide, kujundkõneteooria ja lühihuumor alaseid uurimusi, Krikmann on sagedusega kaks numbrit aastas ilmuva sarja algataja ja peatoimetaja ning temalt endalt on sarjas ilmunud veel ka monograafia löömise ja peksmise kohta käivate väljendite kohta (2004).

Viimasel kümnendil on Krikmann oma uurimistöös naasnud huumori ja naljade juurde. *Ühel suvel (2000 vist) tuli meie tuppa üks tüdruk ja ütles, et tema on Liisi Joon, ta on ülikoolis psühholoogia lõpetanud, püüdnud uurida verbaalse agressiooni ilminguid ja tahaks huumori suunal jätkata. Eks me siis jätkasime: selsamal sügisel kirjuta-*

sime ETF-ile granditaotluse ja saime grandi ka. Pärast aastast pausi saime veel ühe grandi, ja nüüd on Liisi doktor. Et juhendajana kuidagi jalul püsida, hakkasin ise ka midagi huumori kohta lugema ja kirjutama. Krikmanni enese viimase aja töödest kuuluvad sellesse valdkonda artiklid ja hiljem põhjalik ülevaade lingvistiliste huumoriteooriate uuemaist arengust sarja „Reetor” neljandas numbris (2004), käsitlused naljandite struktuurist, huumori- ja kujundkõne sarnasusest ning ümberkaud-

sete rahvaste etnilistest naljadest ning samuti tekstipublikatsioon „Netinalju Stalinist” (2004).

Krikmanni tulevaste tööde loend näib lõputu, alates monumentaalsete suurprojektide – läänemeresoome vana-sõnaprojekti ja eesti mõistatuste väljaande – lõpuleviimisest kuni värskete uurimusartiklite kirjutamiseni.

Jõudu, edu, õnne, pikka iga!

MARI SARV